

УДК 347.4
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v4.2022.10>

С. М. Лепех
orcid.org/0000-0002-2111-1100
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та прав людини
Українського католицького університету

ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ СПОЖИВЧИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Постановка проблеми. Як зазначається у Концепції оновлення Цивільного кодексу України [1] (пункт 5.34), перманентне ускладнення економічного обороту і диференціація договірних зобов'язань на комерційні та споживчі, поява нових (непоіменованих) договірних конструкцій, комплексних (змішаних) і нетипових договірних взаємозв'язків зумовлює необхідність комплексного перегляду норм підрозділу 1 розділу III Книги п'ятої ЦК України. В процесі рекодифікації національного цивільного законодавства особлива увага має бути приділена аналізу засад застосування договірних конструкцій для забезпечення нормального функціонування ринку фінансових послуг. Специфіка цієї сфери вимагає поєднання публічних та приватних засад правового регулювання. При цьому, як зазначає Панова Л., адміністративні та цивільні правовідносини у сфері банківської діяльності не мають загальних або спільних підстав. Вони існують у правовому симбіозі [2, с. 101–106]. Однак, роль договору як регулятора суспільних відносин залишається вкрай важливою, в тому числі, і для впорядкування механізму надання споживчих фінансових послуг. Особливості застосування договору як самостійного регулятора приватних відносин визначені статтею 6 ЦК України. Договір є індивідуальним актом, в якому абстрактна модель стосунків сторін, змодельована в законодавчій нормі, застосовується для врегулювання відносин конкретних суб'єктів. На думку Луця В.В., в механізмі правового регулювання договірних відносин договір є основною ланкою, яка тісно пов'язана з іншими елементами цього механізму і забезпечує його ефективність в цілому [3, с. 12]. Перед юридичною наукою в цілому і цивілістикою зокрема постає завдання розробити таку теорію цивільно-правового договору, яка враховуватиме особливості правового регулювання договірних відносин на національному і наднаціональному рівнях та тенденції трансформації приватного права в умовах глобалізації [4, с. 16]. Одним із аспектів цього завдання є окреслення особливостей правової природи споживчих договорів про надання фінансових послуг.

Досліджуючи характеристики договору як підстави виникнення цивільно-правового зобов'язання, Васильєва В.В. наголошує, що особливості

договору як правочину полягають у тому, що він запускає механізм реалізації норми, визначає початок виникнення, зміст та обсяг договірних зобов'язань, а також виступає джерелом індивідуальних правил поведінки [5, с. 6]. Практика розроблення договірних прав в межах ЄС йде тим шляхом, що пропонується врегулювання тільки загальних положень про договори, з нормативним закріпленням лише окремих видових конструкцій (наприклад, загальних вимог до договорів про передачу майна у власність, надання послуг) або ж врегулювання окремих видів договорів, які обґрунтовано потребують уваги з боку законодавця через їхню специфічність і зміст, а також можливість зловживань із боку сторін за договором (до прикладу, договір дарування, окремі види послуг) [6, с. 51].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка договірних регулювань зобов'язань в сфері фінансових послуг обумовлює зосередження на них уваги законодавців і як наслідок тенденцію деталізації законодавчих механізмів застосування договірних конструкцій у цій сфері. Особливості поняття та правової природи таких договорів досліджувались такими вітчизняними науковцями як Амеліна А.С., Безклубий І.А., Дроздова Н.В. та ін., однак, проблемні питання надалі залишаються дискусійними і потребують подальших наукових досліджень.

Метою статті є аналіз поняття, особливостей правової природи договорів про надання споживчих фінансових послуг з метою вдосконалення відповідних договірних конструкцій для забезпечення процесу рекодифікації та гармонізації національного законодавства із засадами ЄС.

Виклад основного матеріалу. Стаття 6 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», не зважаючи на назву, не містить визначення поняття договору про надання фінансових послуг. У статті 9 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії», яка має назву «Договір про надання фінансової послуги» визначення поняття такої домовленості немає, хоча зазначається, що фінансова послуга надається на підставі договору, який укладається, змінюється, припиняється, виконання зобов'язань за яким забезпечується відповідно до вимог цивільного законодавства України,

з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом та спеціальними законами.

Дроздовою Н.В. запропоновано поняття договору про надання фінансових послуг як довірчого (фідучіарного) правочину, згідно з яким послугонадавач (фінансова установа або у випадках, встановлених законом, інший суб'єкт господарювання) надає за попереднім замовленням послугоотримувача (клієнта) фінансову послугу на оплатних і професійних засадах [7, с. 7]. З назви випливає, що за правовою природою така домовленість має бути спрямована на надання послуг. Відповідно до частини 1 статті 901 ЦК України за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором. До загальних ознак, що об'єднують усі договірні зобов'язання, які опосередковують надання послуг, Федорченко Н.В. пропонує відносити такі як 1) діяльність виконавця не виражається в речовому результаті; 2) виконавець не гарантує досягнення передбачуваного результату; 3) чинним законодавством не передбачено контролю з боку замовника за процесом надання йому послуги виконавцем, хоча він і можливий за наявності згоди сторін, вираженої в конкретних умовах договору; 4) споживання посередницької послуги відбувається в процесі її надання [8, с. 321].

Глави, яка б передбачала загальні положення щодо надання фінансових послуг ЦК України не містить, для цих потреб є спеціальне законодавство. Дроздовою Н.В. виявлено місце договору про надання фінансових послуг як загально-родового правочину в системі групи зобов'язань з надання послуг грошово-кредитного характеру, що обумовлено притаманною їм специфікою предмету і об'єкту, характером їх зустрічного надання і визначеного статусу послугонадавача [7, с. 8].

Класифікації договірних зобов'язань про надання послуг в науковій літературі різняться і за критеріями, і за кількістю груп (типів), видів. Дискусійним є питання щодо місця окремих видів договорів про надання фінансових послуг серед них. Так, до прикладу, виділяють зобов'язання про надання послуг фактичного, юридичного, фактичного та юридичного (змішаного) характеру, а також окремо кредитно-грошового характеру, до яких включають позику, факторинг, страхування, кредит і банківські послуги [9, с. 7]. Телестаковою А.А. обґрунтовано необхідність покладення в основу класифікації договорів про надання послуг економічних категорій та в залежності від спрямованості цієї послуги на конкретний об'єкт з-поміж інших виділено

договори про надання послуг з фінансовими активами (банківські, операції з цінними паперами) [10, с. 7–8]. Голіна О.В. залежно від характеру діяльності договори про надання послуг поділяє на: договори про надання юридичних послуг, тобто які пов'язані із встановленням, зміною, припиненням прав і обов'язків замовника, або пов'язані з наданням замовнику допомоги в реалізації належних йому прав або виконанні обов'язків (договір доручення); договори, спрямовані на надання фактичних послуг, тобто договори про надання послуг, які споживаються в процесі їх надання і не пов'язані з установленням, зміною, припиненням прав і обов'язків замовника (договір зберігання); договори, що поєднують послуги юридичні і фактичні (договір експедиції, договір управління майном); договори про надання фінансових послуг, тобто договори, що ведуть до виникнення у замовника можливості одержання певного доходу (факторинг, банківський вклад, страхування) [11, с. 328]. Отже, автор для виокремлення договірних конструкцій в сфері досліджуваних послуг виділяє таку спільну ознаку як можливість отримати дохід замовником, однак, така можливість може виникати у нього і в разі замовлення інших послуг (наприклад, управління майном). Бервено С.М. вважає, що й самі договори про надання фінансових послуг можуть бути юридичного, фактичного характеру і поділяє їх на три групи: 1) договори про надання фінансових послуг юридичного характеру (факторинг, банківська гарантія, комісія щодо фінансових активів тощо); 2) договори про надання фактичних фінансових послуг (зберігання фінансових активів); 3) договори про надання юридичних і фактичних фінансових послуг (договірне управління фінансовими активами, агентські послуги щодо фінансових активів тощо) [12, с. 256]. При цьому, аналізуючи поійменовані договори, передбачені ЦК України, класифікує їх на типи за юридичною направленістю (юридичним змістом), а договори, передбачені главами 67, 71–74, характеризує одночасно як «4) договори, направлені на встановлення зобов'язань із надання фактичних послуг» та «7) договори, направлені на встановлення зобов'язань з надання фінансових послуг» [12, с. 219]. Або класифікуючи види послуг, які можуть надаватися за підприємницькими договорами, науковці пропонують поряд із юридичними, фактичними, змішаними виділяти ще фінансові, при цьому не уточнюючи чи самостійною є ця група (тип) договорів [13, с. 220–221].

Не можна погодитись із висловленою в літературі позицією щодо правової природи договорів про надання фінансових послуг як змішаних. Так, на думку Тріща Р.І. та Кузь С.В., особливість договорів про надання фінансових послуг як договорів змішаного типу в цивільному праві, полягає

в тому, що завжди одним із учасників правочину виступає банк чи інша нефінансова установа у встановлених законом випадках, а предметом дій, як правило, є грошові кошти або інші фінансові активи [14, с. 210]. Очевидно, що зазначені ознаки не мають жодного відношення до характеристики договору як змішаного. Застосування конструкції змішаного договору в цій сфері є можливим за умови, що така домовленість міститиме елементи різних видів договорів, одним із яких може бути й договір про надання фінансових послуг.

Ромовська З.В. відносить договори позики, банківського вкладу та кредиту до групи договорів про передання права власності, а договір страхування – до групи договорів про виконання робіт і надання послуг [15, с. 4]. Таке акцентування уваги на призначенні окремих досліджуваних договорів слугувати підставою набуття речових прав на майно є дуже слушним і вказує на додатковий правовий результат, якого сторони прагнуть досягти. Олюхою В.Г. обґрунтовується висновок про те, що побудова структурної системи договорів можлива і доцільна з використанням одного правового чинника – прав та обов'язків, обумовлених предметом договору, який на кожному етапі поділу відповідно деталізується. При цьому, договори про надання фінансових послуг автор відносить до різних груп: позику, банківський вклад, банківський рахунок, факторинг – до договорів про кредитування та здійснення розрахунків, а страхування – до договорів про надання послуг [16, с. 10]. Схожий підхід було запропоновано Веретельник Л.К., яка відносить досліджувані договори до різних типів: позики – до договорів про передачу майна (речей, товару) у власність, страхування – до договорів про мінімізацію ризиків, а банківського вкладу, кредиту, банківського рахунку, факторингу – до договорів, пов'язаних із проведенням розрахунків і кредитуванням [17, с. 6–7]. Ідея щодо відокремлення договорів, які опосередковують обіг фінансових засобів в окрему самостійну групу (тип) підтримується й іншими науковцями. Так, Харитонов Є.О. та Харитонova О.І., аналізуючи окремі види договорів, зазначають, що вони можуть бути згруповані таким чином: договори про передачу майна у власність, договори про передачу майна у тимчасове користування; договори про надання послуг; договори про виконання робіт; договори у кредитно-розрахункових відносинах; договори про спільну діяльність; договори про забезпечення зобов'язань [18, с. 250]. Також в науковій літературі договори з цінними паперами, емісії електронних грошей, позики, кредиту, страхування пропонують виділяти як договори з фінансовими ресурсами [19, с. 570]. Окремі аспекти такої тенденції спостерігаються і в судовій прак-

тиці. Велика Палата Верховного Суду теж пропонує своє тлумачення щодо співвідношення правової сутності послуги в цілому та фінансової послуги, зокрема, депозитної. Так, в Постанові від 25.01.2022 року № 761/16124/15-ц (провадження № 14-184 цс 20) зауважує, що «не всі договори, які опосередковують зобов'язальні відносини з фінансовими ресурсами, вписуються у класичну модель послуг» [20]. Очевидно, що формування підходу щодо виокремлення усіх чи частини досліджуваних договорів в самостійну групу (тип) обумовлено особливостями економічної та правової сутності фінансової послуги.

Дійсно, договорами про надання фінансових послуг опосередковується обіг майнових благ – фінансових засобів, тобто саме таких активів як об'єктів цивільних прав, цільове використання яких обумовлене, насамперед, метою отримання прибутку або іншої майнової вигоди замовником такої послуги, зокрема, споживачем, або визначеною ним третьою особою. Забезпечити такий корисний ефект дії або діяльності, що становить економічну сутність фінансової послуги, може спеціальний суб'єкт як професійний учасник цього ринку. До того ж, притаманною для цих договорів є додаткова спрямованість на настання також інших правових результатів, яких сторони одночасно прагнуть досягти (до прикладу, передання права власності на фінансові засоби чи права вимоги), тобто на підставі досліджуваних договорів може відбуватися зміна власника або іншого володільця фінансових засобів.

Значна частина договорів про надання фінансових послуг є споживчими. Як зазначає Боднар Т.В., класифікація договорів на підприємницькі і договори споживання дозволяє не лише з'ясувати мету укладення таких договорів, але і визначити особливості їх правового регулювання, зокрема, порядку укладання, зміни і розірвання, визнання недійсним тощо [21, с. 52]. Зважаючи на відсутність законодавчого визначення поняття та особливостей споживчих договорів, науковці намагаються з'ясувати специфіку таких правочинів в різних сферах і виокремити узагальнені ознаки та сформулювати відповідну дефініцію. Так, Банасевич І.І. до ознак споживчого договору відносить: суб'єктний склад; мету, з якою придбавається, замовляється або використовується відповідний товар, робота чи послуга; покладення на підприємця переддоговірною обов'язку надати повну та достовірну інформацію про товари, роботи та послуги, наявність особливих способів захисту суб'єктивних прав споживачів та підвищену відповідальність підприємців у разі невиконання чи неналежного виконання споживчого договору [22, с. 79]. Хаврук В.О. зазначає, що для віднесення договорів до споживчих неодмінною ознакою крім публічно-правового характеру є від-

платність [23, с. 54]. Яновицькою Г.Б. виділено такі основні ознаки споживчих договорів: 1) особливий суб'єктний склад, який передбачає наявність суб'єкта підприємницької діяльності або самозайнятої особи та фізичної особи – споживача; 2) публічність споживчого договору; 3) засада приєднання до умов договору, запропонованих суб'єктом підприємницької діяльності; 4) оплатність; 5) присутність обов'язкової інформаційної складової характеристики предмета споживчого договору; 6) консенсуальний характер [24, с. 13]. Натомість Банасевич І.І. наголошує на тому, що не всякий публічний договір є споживчим, а тільки той, в якому контрагентом суб'єкта підприємницької діяльності, який здійснює діяльність із передання товарів, надання послуг чи виконання робіт, буде фізична особа-споживач, яка придбаває відповідні товари, роботи чи послуги для задоволення особистих потреб. Крім того, не кожен споживчий договір є публічним, а тільки той, який прямо визнаний таким законом. Наприклад, договір про надання споживчого кредиту є споживчим договором, однак не є публічним договором, адже чинним законодавством не передбачено обов'язку банку чи іншої фінансової установи встановлювати у кредитних договорах однакові умови для всіх позичальників [22, с. 79]. У сфері надання споживчих фінансових послуг не усім договірним конструкціям притаманний публічний характер, також за моментом укладення є не лише консенсуальні, але й реальні договори.

Висновки. Зважаючи на особливості правової природи досліджуваних зобов'язань, можна зробити висновок, що за договором про надання споживчих фінансових послуг надавач вчиняє дію чи здійснює діяльність з фінансовими засобами в інтересах споживача з метою отримання ним чи третьою особою прибутку чи іншої майнової вигоди для задоволення особистих, сімейних потреб, не пов'язаних із підприємницькою або незалежною професійною діяльністю.

Література

1. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. https://yuricom.com/legal_news/new_legislation/kontseptsiia-onovlennia-tsyvilnoho-kodeksu-ukrainy/
2. Панова Л. В. Банківські правовідносини: приватно-правовий і публічно-правовий аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2020. № 46. С. 101–106.
3. Луць В.В. Системоутворююча роль категорії «договір» у приватному праві України. *Приватне право і підприємництво*. 2018. № 18. С. 10–14.
4. Резніченко С.В. Поняття цивільно-правового договору: класичний, інструментальний та інтегративний підходи. *Часопис цивілістики*. 2018. Вип. 29. С. 14–17.
5. Васильєва В. В. Договір як підстава виникнення цивільно-правового зобов'язання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 23 с.
6. Черняк О.Ю., Абросімов С.А. Оновлення парадигми договірного права в контексті рекодифікації цивільного законодавства України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 6. Том 2. С. 49–52.
7. Дроздова Н.В. Договір про надання фінансових послуг в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 27 с.
8. Федорченко Н.В. Договірні зобов'язання з надання послуг: проблеми теорії і практики: монографія / Н.В. Федорченко. К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2015. 328 с.
9. Цивільне право (особлива частина). Курс лекцій: навч. посіб./ За ред. І.В. Спасибо-Фатеевої. Харків: ЕКУС, 2022. 640 с.
10. Телестакова А.А. Система договорів про надання послуг в цивільному праві України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Київ, 2008. 25 с.
11. Голіна О.В. Питання класифікації договорів з надання послуг у господарській сфері. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. Серія «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 1). С. 324–331.
12. Бервено С.М. Проблеми договірного права України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 392 с.
13. Луць В.В., Великанова М.М. Договори в цивільному праві України: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 264 с.
14. Трищ Р.І., Кузь С.В. Договір про надання фінансових послуг як змішаний вид договору у цивільному праві України. *Університетські наукові записки*. 2011. № 3. С. 208–212.
15. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Договірне право: Академічний курс. Львів: ПАІС, 2020. 464 с.
16. Олюха В.Г. Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 20 с.
17. Веретельник Л.К. Систематизація договорів у цивільному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2007. 19 с.
18. Харитонов Є.О. Цивільні правовідносини: моногр. / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova. 2-е вид., перероб. і доп. Одеса: Фенікс, 2011. 456 с.
19. Харьковская цивилистическая школа: о договоре: монография / И. В. Спасибо-Фатеева, О. П. Печеный, В. И. Крат и др.; под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков: Право, 2017. 576 с.
20. Постанова ВП ВС від 25.01.2022 № 761/16124/15-ц (14-184 цс 20) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103133074>
21. Боднар Т.В. Договірні зобов'язання в цивільному праві: заг. положення. Навч. посіб. К.: Юстініан. 2007. 280 с.
22. Банасевич І.І. Споживчий договір: поняття та ознаки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 5. Том 1. С. 76–80.
23. Хаврук В. О. Проблеми правового забезпечення договірних форм надання споживчих послуг. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (25-26 жовтня 2013 р.)*. Х., 2013. 164 с. С. 52–56.
24. Яновицька Г.Б. Цивільно-правові засоби захисту прав споживачів в Україні: автореф. дис. ...докт. юрид. наук. Львів, 2021. 34 с.

Анотація

Лепех С. М. Правова природа договорів про надання споживчих фінансових послуг. – Стаття
У статті досліджуються проблеми визначення поняття та окреслення особливостей правової природи

договорів про надання споживчих фінансових послуг. В процесі рекодифікації національного цивільного законодавства як етапу гармонізації його із засадами ЄС виникла потреба переглянути засади застосування договірних конструкцій для забезпечення нормального функціонування ринку фінансових послуг. Специфіка цієї сфери вимагає поєднання публічних та приватних засад правового регулювання.

Чинне національне законодавство не містить визначення поняття договору про надання фінансових послуг, його пропонують лише науковці. Автор звертає увагу на те, що в науковій літературі виділяють ознаки зобов'язань про надання послуг, але пропонують різні підходи до виокремлення місця договорів про надання фінансових послуг в системі підстав виникнення цивільно-правових зобов'язань. Виділяють два основних варіанти вирішення цієї проблеми. Так, частина науковців виділяє ці домовленості як підгрупу договорів про надання послуг, а інші – як самостійну групу. В судовій практиці формується тенденція підтримки самостійності цієї групи зобов'язань. При цьому, заперечується позиція характеристики такого договору як змішаного. Також акцентується увага на те, що не усі споживчі договори про надання фінансових послуг є публічними. За моментом укладення такі договори можуть бути не лише консенсуальні, але й реальні.

В статті проаналізовано позиції науковців щодо правової природи цих домовленостей в системі цивільно-правових договорів. Усі вони звертають увагу на специфіку фінансових послуг. Зважаючи на особливості правової природи досліджуваних зобов'язань, можна зробити висновок, що за договором про надання споживчих фінансових послуг надавач вчиняє дію чи здійснює діяльність з фінансовими засобами в інтересах споживача з метою отримання ним чи третьою особою прибутку чи іншої майнової вигоди для задоволення їхніх особистих, сімейних потреб, не пов'язаних із підприємницькою або незалежною професійною діяльністю.

Ключові слова: фінансова послуга, фінансові засоби, споживач, договір про надання фінансових послуг.

Summary

Lepek S. M. The legal nature of agreements on providing consumer financial services. – Article

The article analyses the problems of delineating the features of the legal nature of agreement on providing financial services. In the process of recodification of national civil legislation as a stage of its harmonizing with the principles of the EU, there was a necessity to review the principles of applying contractual structures to ensure the normal functioning of the financial services market. The specifics of this sphere require a combination of public and private principles of legal regulation.

The current national legislation doesn't contain a definition of the concept of an agreement on providing financial services; it's proposed only by scientists. The author pays attention to the fact that in the scientific literature, features of obligations of providing services are distinguished, but different approaches are offered to distinguishing the place of agreements on providing financial services in the system of grounds for the emergence of civil legal obligations. There are two main options for solving this problem. Thus, some scientists distinguish these agreements as a subgroup of contracts for providing services, and others – as an independent group. In judicial practice, there is a tendency to support the independence of this group of obligations. At the same time, the position of characterizing this contract as mixed is denied. Also, the author pays attention to the fact that not all agreements on providing financial services are public. At the moment of conclusion, such agreements can be not only consensual but also real.

The article analyzes the positions of scientists on the legal nature of these agreements in the system of civil contracts. All of them pay attention to the specifics of financial services. Given the peculiarities of the legal nature of the researched obligations, we can conclude that under the agreement on providing consumer financial services, the provider acts or carries out activities with financial means in the interests of the consumer for its purpose, of the family needs which are not related to entrepreneurial or independent professional activity.

Key words: financial service, financial means, consumer, agreement on providing financial services.